

Л.А. Снігур

ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У РОЗВИТКОВІ ОСОБИСТОСТІ

Спадщина філософів і літераторів, мислителів Г. Ващенко, Г.С. Сковороди, Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, В.О. Сухомлинського, праці психологів Г. С. Костюка, О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна, сучасних українських науковців М.Й. Боришевського, О.В. Киричука, С. Д. Максименка, М.І. Пірен, О.В. Сухомлинської, В.А. Семиченко, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, О.Я. Чебикіна, Н.В. Хазратової, Т.С. Яценко складають основу сучасних психологічних досліджень громадянськості особистості. Дослідження громадянськості підготовлено осмисленням складних психологічних реалій людського вчинку (В.А. Роменець, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко), розвитку саморегулювання людини на особистісному рівні та самоактивності особистості (М.Й. Боришевський), громадянського самовизначення особистості (О. В. Киричук).

Успіхи у вихованні, мотиви, цілі і задачі, тенденції поведінки визначає позитивна зміна ціннісних орієнтацій, цілеспрямоване управління їхнім становленням (С. Л. Рубінштейн). Від переживання суспільних інтересів і свого ставлення до них, індивід підходить до втілення у життя певних цінностей буття завдяки розвинутим якостям моральної волі, що стали рисами характеру. Сильний і внутрішньо організований характер є чинником практичної реалізації належної поведінки.

Серед найбільш важливого змісту психолого-педагогічного дослідження громадянськості слід виокремлювати не тільки рівні розвитку, але й різні тенденції; способи проектування громадянськості та керування процесом її становлення.

Громадянськість і розкривається як актуалізація певних тенденцій у переході людини на різні рівні вдосконалення. Тенденції у саморегулюванні людини інтегрують її регуляційні процеси в цілеспрямовану життєдіяльність. Основою нашого розуміння тенденції стали положення С.Л.Рубінштейна про тенденції, які виступають як прагнення, коли намічено не тільки вхідний, але і кінцевий їхній пункт. Згідно з С. Л. Рубінштейном, проблема спрямованості міститься у питанні про динамічні тенденції, що як мотиви визначають людську діяльність, і, в свою чергу, визначаючи її цілі і задачі. Основним моментом тенденцій виділяють установку. Вона виявляється у готовності до певної активності, спрямованої на задоволення даної потреби при неодноразовому повторенні ситуацій, що дають можливість задовольнити дану потребу. Д. М. Узнадзе експериментально обґрунтував наявність психологічної готовності до реалізації актуальної у даній ситуації потреби (актуальна установка). Щоб установка стала дієвою, необхідно формувати відповідне позитивне ставлення особистості до дій у цьому напрямку. Але поняття тенденції ширше від поняття установки. Тому, серед багатьох форм і напрямків розвитку, динамічна тенденція визначає відносну тривалість ситуативної поведінки, що визначається мотивами, з одного боку, метою і завданнями, з другого.

Тенденція (від середньо.-віч. лат. *tendentia* – спрямованість) – спрямування розвитку якого-небудь явища, думки, ідеї. Теорія розвитку Г. С. Костюка показала, що розвиток – не просто заданий результат. Йому

притаманна своя логіка, самостійність і відносна незалежність від впливів виховного процесу. Розвитку притаманний саморух, саморозгортання, самоактуалізація, навіть “спонтанійність”, що фактично є свідченням самоспричинення розвитку. Генетично-модельючий метод С. Д. Максименка дозволяє показати, як вмикається унікальний механізм, котрий спричиняє саморозвиток. Просто орієнтації на “зону найближчого розвитку” (Л. С. Виготський) виявилось недостатньою. Необхідним є попередній проект певного психічного явища, за ним іде втілення проекту в життя, повноважне його створення, що досягається відповідною організацією оточуючого простору і дотримання умов, за яких це явище не може не виникнути. Інтегративний розгляд громадянськості в межах генетико-модельючого методу вимагає аналізу, проектування і формування громадянськості в її ідеальній структурі – проекті відповідно до певних критеріїв. На компаративно-констатувальному етапі дослідження перевіряється життєвість вихідного проекту.

Результатом застосування генетично-модульного метода є “відкриття” закономірностей процесу становлення громадянськості, процесу руху в психіці людини привласнених нею засобів, які перетворюються на ключові одиниці нової міжфункціональної системи громадянської свідомості, що взаємодіючи з іншими функціональними системами, формують систему громадянських рис характеру особистості.

Виявлений експериментально механізм нагадує “природний”, тому що він є незмінним за будь-яких умов. Так виникає явище особистісного опосередкування результатів впливів виховання завдяки створенню засобу,

що задає розгортання еволюційної лінії розвитку. Коли мова йде про проектування моделі становлення громадянськості, з’являється можливість не зводити громадянськість лише до окремих якостей у характері, хоча вони і є стержньовими, а концентрувати увагу на ключових детермінантах процесу становлення у складних багатомірних вимірах дієвих ставлень людини. Відповідно до цього підходу, розвиток відбувається в умовах спроектованого виховання, але це виховання набуває специфічної форми, зокрема – форми роботи молоді у творчих групах. Модель нормативної корекційної і виховної діяльності включає вікові норми, систему відповідних творчих вправ, організаційних способів, у межах яких відбувається становлення громадянськості.

При виражених тенденціях громадянськості, життєдіяльність особистості характеризується заглибленням у “споріднену діяльність”, що скеровується моральним вольовим регулюванням. Тенденції громадянськості виражаються у бажанні працювати (у навчанні, службі, інших видах діяльності) заради країни, втіленому у дію, яке проявляється у таких варіантах поведінки на різних рівнях розвитку громадянськості: а) праця заради країни стала сенсом життя особи (самовіддане служіння); б) при сприятливих умовах особа присвячує свою працю країні; в) вона присвячує свою працю країні лише інколи. На деструктивному рівні власну працю країні не присвячує, шукає користі й “живе з країни”.

На позитивних рівнях розвитку особистість громадянина виступає творцем власної долі і творцем історії своєї країни, сприяє її розвитку. На негативному рівні має місце пригнічення сутнісних сил, розвитку

кращих рис у характері як особистості, так і в народі.

Таким чином, модель становлення особистості громадянина, що розвивається, може розглядатися як активність, обмежена смыслом, який людина вбачає в тому, що робить, на основі обраних цінностей буття, з одної сторони, можливостями – з центром в розвитку громадянського характеру, з іншої.

Реалізація людиною свого потенціалу проявляється в актуалізованих тенденціях громадянської активності особистості. Тенденція у саморегулюванні людини інтегрує регуляційні процеси в цілеспрямоване діяння, що суб'єктивно виявляється у залученні людини до певної діяльності.

Громадянськість виражається через реалізацію людиною свого потенціалу у зверненості “на інших”. Виразеним тенденціям громадянськості відповідає чітка позитивна ідентичність; у її середній рівень проявляється у наявності елементів ідентифікаційної плутанини; низький рівень характеризується наявністю елементів негативної ідентичності; на деструктивному рівні негативна ідентичність переважає.

У становленні особистості громадянина призначення, професія значать багато, але її вибір є похідним у відношенні до цінностей, які поділяє людина і які відбивають внутрішню сутність людини, у критичних життєвих ситуаціях визначає її поведінку.

Для посилення тенденцій громадянськості важливим є забезпечення у процесі вузівського навчально-виховного процесу умов, які сприяли б розвитку громадянської свідомості, у тому числі, поступове

розширення можливостей усвідомлення сутності соціально-політичних понять. Серед цих умов найважливішими є забезпечення високої розумової активності молодих людей, розвитку у них критичного мислення; використання пізнавальних та виховних можливостей, громадянської спрямованості навчальних предметів, насамперед історії, політології, етики та естетики, культурології, мови та літератури, правознавства, філософії, народознавства, релігієзнавства, економіки, органічне поєднання їх з виховною роботою; оволодіння історичною правдивою інформацією про те, що спричинили періоди державності та втрати останньої; забезпечення єдності розумового розвитку з розвитком емоційно-вольової сфери поведінки курсантів та студентів, побудова творчого середовища, що спричиняється самим способом життя. Шлях до посилення тенденцій громадянськості особистості лежить не тільки через усвідомлення власної поведінки, а, головним чином, через осмислення її наслідків у реальній вчинковій активності.

Отже тенденції, з одного боку, як характеристика процесу, і рівні громадянськості, з іншого, як характеристика результату, який може бути оцінений у порівнянні з попереднім рівнем розвитку громадянськості особистості, є взаємодоповнюючими ознаками становлення громадянськості молоді. Сприяння посиленню тенденцій громадянськості може конструктивно здійснюватися як на рівні спеціальної роботи, так і на рівні засвоєння знань, умінь та навичок, досвіду переживань, у практиці самовдосконалення самим способом життя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боршчевський М.Й.* Національна самосвідомість у громадянському

становленні особистості. – К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН

України, ЦППО АПН України; Івано-Франківськ: СКО “Беркут”, 2000. – 63 с.

2. *Костюк Г.С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Ред. Л.М. Проколієнко. Сост. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко та ін. – К.: Рад. шк., 1989. – 607 с.

3. *Максименко С.Д.* Генетическая психология. Методологическая

рефлексия проблем развития в психология. Монография. – М.: Реал-бук. – К.: Ваклер, 2000. – 320 с.

4. Основы правоведения / Под ред. И.Б. Усенко. – К.-Ирпінь, 2003.– 431с.

5. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии. – М.: Изд-во АПН СССР, 1946. – 704 с.

6. *Узнадзе Д.Н.* Психологические исследования. – М.: Наука, 1966. – 450 с.

Подано до редакції 28.04.06

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся параллели между личностными качествами современных студентов и тем, какие условия благоприятствуют между личностными качествами современных студентов и тем, какие условия благоприятствуют выдающихся граждан, акцентируется внимание на тенденциях при развитии гражданственности.

SUMMARY

In the article the author draws a parallel between individual civic features of contemporary students and the terms of life promoting development of prominent citizens; particular attention is paid to tendencies in development of civic self-identification.